

Irmeli Halinen

Opetusneuvos
Opetussuunnitelmat -yksikön päällikkö
Opetushallitus



Kompetenssiajattelu ja sen vaikutukset pedagogiikkaan

Maailma ympärillämme muuttuu koko ajan ja edellyttää meiltäkin kykyä uudistua ja kartuttaa osaamistamme. Tekemisen, tietämisen ja olemisen rakenteet ja haasteet ovat olennaisesti muuttumassa¹. Nämä muutokset edellyttävät meiltä laaja-alaista osaamista, jota voidaan kuvata kompetensseina.

Kun opetusta kehitetään kompetenssiajattelua hyödyntäen, joudutaan pohtimaan sekä ihmiskuvaa että käsitystä tiedosta ja oppimisesta. Tämä puolestaan vaikuttaa siihen, mitä koulutyössä pidetään tärkeänä, miten opetukselle ja oppimiselle asetettavat tavoitteet kuvataan ja miten työskentely järjestetään.

Mikä muutoksessa on olennaista?

Tekeminen muuttuu siten, että kaikki tärkeät ja vaikuttavimmat tulokset syntyvät ihmisten yhteistyössä ja erilaisissa verkostoissa. Paikallinen ja globaali kietoutuvat yhteen. Maailman eri osat ja me ihmiset olemme entistä enemmän riippuvaisia toisistamme. Elämäämme ja kohtaloomme vaikuttavat monet yhteiset tekijät, erityisesti ilmaston ja luonnon asettamat reunaehdot sekä monimuotoinen globalisaatio. Me tarvitsemme toisiamme ja voimme yhdessä löytää ratkaisuja.

Globalisaatio ilmenee maailmanlaajuisesti mm. taloudellisena ja kulttuurisena yhdenmukaistumisena sekä ihmisten, työpaikkojen, tavaroiden ja pääomien liikkuvuutena. Liikkuvuus voi puolestaan tuottaa uudenlaisia jännitteitä. Se voi näkyä sekä kulttuurisen, kielellisen ja katsomuksellisen monimuotoisuuden paikallisena lisääntymisenä että alueellisten erojen kasvuna. Työn luonne ja työssä tarvittava osaaminen muuttuvat nopeasti.

Tietäminen on hajautettu sekä teknisesti että sosiaalisesti. Teknologia auttaa meitä ulkoistamaan erityisesti muistinvaraisia toimintoja ja rakentamaan nopean tiedonkulun verkostoja. Tiedon luomisprosessit ovat luonteeltaan entistä yhteisöllisempiä. Olennaiseksi nousee usein se, mitä tiedämme yhdessä toisten kanssa. Tiedon määrä kas-

1 Stähle, P. (2009). Luento Perusopetus 2020-seminaarissa. Julkaisematon.

vaa nopeasti ja tieto on jatkuvasti muuntuva. Kun monet ihmiset osallistuvat tiedon tuottamiseen, tieto on usein myös kompleksista ja sisäisesti ristiriitaista. Kaikilla elämän alueilla tarvitaan tiedon kanssa toimimiseen ja tiedon luomiseen liittyviä taitoja.

Ihmisenä oleminen ja oman identiteetin rakentaminen ovat koetuksella jatkuvan muutoksen ja globaalien informaatiovirtojen keskellä. Haasteena on monenlaisuuden kohtaaminen. Me tarvitsemme kykyä rakentavaan vuorovaikutukseen ryhmissä ja yhteisöissä, jotka sisältävät paljon erilaisuutta. Entistä useammin joudumme myös pohtimaan ja tarkistamaan toimintaamme ohjaavia arvoja ja eettistä orientaatiotamme.²

Mitä kompetenssit ovat?

Kompetenssit ovat mielenkiintoinen yritys hahmottaa kokonaisvaltaisesti yhteiskunnassa ja yleensäkin elämässä tarvittavaa osaamista. Lähtökohtana on oivallus, että perustaitojen kuten kirjoitus-, luku- ja laskutaidon lisäksi tarvitaan muitakin taitoja, jotka ovat ainakin osittain riippumattomia tiedonalakohtaisista sisällöistä. Kompetenssi on laaja-alaisempaa ja yleisempää kuin pelkkä taito tai jonkin oppiaineen sisältö.

Kompetenssi määritellään esimerkiksi OECD:ssä tehdyn pitkäjänteisen kehittämistyön³ pohjalta muodostuvaksi viidestä eri ulottuvuudesta – tiedoista, taidoista, arvoista, asenteista sekä kyvystä toimia tilanteen edellyttämällä tavalla. Toimintakyky puolestaan rakentuu motivaatiosta ja pystyvyyden tunteesta. Kompetentissa toiminnassa on siis kysymys siitä, miten innostavaksi ja haasteelliseksi tilanteen koemme, mistä tekijöistä nousevat toiminnan motiivit ja miten uskomme mahdollisuuksiimme suoriutua tilanteesta. Toiminta myös aktivoi arvot ja asenteet, joiden kautta tilanteeseen liittyvä eettinen orientaatiomme rakentuu.

Jotta voimme toimia tilanteessa kompetentisti, meidän on osattava käyttää hallussamme olevia tietoja ja taitoja. Otetaan esimerkiksi hyvän vuorovaikutuksen kompetenssi:

*Hyvässä vuorovaikutuksessa tarvitaan **tietoa** mm. kielestä tai kielistä, teknologian tarjoamista viestintäkeinoista sekä siitä asiasta, jota vuorovaikutus koskee. Tarvitaan **taitoa** käyttää kieltä tai kieliä sekä eri viestintävälineitä, tarvitaan kuuntelun ja ilmaisun taitoja jne. Tarvitaan myös hyvää ja kunnioittavaa vuorovaikutusta edistäviä **arvoja**, kuten esimerkiksi ihmisoikeuksien kunnioittaminen ja jokaisen ihmisarvon tunnustaminen, kulttuurisen ja muun erilaisuuden hyväksyminen sekä totuuden arvostaminen. Vuorovaikutuksessa tarvitaan ystävällistä ja kuuntelevaa **asennetta**, kiinnostusta, kohteliaisuutta ja tilannetta. Lisäksi tarvitaan **halua toimia** vuorovaikutuksessa, luottamusta omiin vuorovaikutustaitoihin ja **kykyä käyttää koko kapasiteettiaan** tilanteen edellyttämällä tavalla.*

Kompetenssilla tarkoitetaan siis kykyä kohdata menestyksellisesti kulloisenkin tilanteen moninaiset vaatimukset ja käyttää osaamista tarkoituksenmukaisesti.

2 Opetus- ja kulttuuriministeriö (2010). Perusopetus 2020 – yleiset valtakunnalliset tavoitteet ja tuntijako. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:1.

3 DeSeCo. Definition and Selection of Competences. OECD.

Kompetentin toiminnan edellytyksenä on kyky reflektoida omaa toimintaa suhteessa tilanteeseen. Kysymys ei ole toisistaan irrallisista tieto-, taito-, arvo- ja asennepaketeista, vaan kaiken ytimessä on halu ja taito pohtia toimintaa – kysyä itseltään, ovatko tietoni ajan tasalla tai tilanteen kannalta relevantteja, riittävätkö taitoni vastaamaan haasteisiin, miten asennoidun tilanteen eri tekijöihin ja millainen on toimintani eettinen perusta juuri tässä tilanteessa.

Kompetenssit opetuksen tavoitteina

Näin määriteltynä kompetenssit avaavat käyttökelpoisen tavan pohtia koulutukselle ja opetukselle asetettavia tavoitteita. Juuri tavoitemäärittelyn kautta syntyy koulutuksen yhteiskunnallinen kytkentä. Tavoitteet ilmentävät käsitystämme yhteiskunnasta ja tulevaisuudessa tarvittavasta sivistyksestä sekä siitä, millaisena osaamisena sivistys ilmenee - tai tarkemmin sanottuna: millaisina tietoina, taitoina, arvoina ja asenteina sekä toimintakykynä sen tulisi ilmetä. Sivistyksen ideaan, kuten kompetenssihinkin, sisältyy aina ajatus sivistyksestä paitsi yhteiskunnallisena toimintakykynä myös reflektiivisenä ja itsesääntöisenä prosessina, joka kehkeytyy dialogissa toisten kanssa.⁴

Kompetenssijatteluun sisältyy siis sekä yksilön että yhteiskunnan näkökulma. Kompetenssin avulla pyritään kuvaamaan sitä, millaista osaamista yksilö tarvitsee voidakseen elää hyvää ja mielekästä elämää ja voidakseen toimia työssä ja yhteiskunnassa vaikuttavana ja yhteiskuntaa hyödyttävänä jäsenenä. Samalla kompetenssikuvaukset sisältävät näkemyksen toivottavana pidetystä yhteiskunnallisesta kehityksestä.

Perusopetus 2020 -työn⁵ yhteydessä vuosina 2009 - 2010 opetus- ja kulttuuriministeriön asettama laaja työryhmä pohti, mikä on tulevaisuuden kannalta keskeistä osaamista. Työryhmä päätyi nimittämään tätä osaamista kansalaisen taidoiksi ja nimesi viisi tärkeätä osaamisen aluetta:

1. Itsetuntemuksen ja vastuullisuuden taidot
2. Ilmaisun ja käden taidot
3. Työskentelyn ja vuorovaikutuksen taidot
4. Ajattelun ja ongelmanratkaisun taidot
5. Osallistumisen ja vaikuttamisen taidot

Nämä alueet on kirjattu myös perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden vuonna 2010 uudistettuun osaan, lukuun 3.4. ”Opetusmenetelmät ja työtavat”.⁶ Osaamisen keskeiset alueet ovat näkökulmia, jotka opettajan tulee ottaa huomioon opetusmenetelmiä ja työtapoja valitessaan.

⁴ Linturi, H. & A. Rubin. 2011. Toinen koulu, toinen maailma. Oppimisen tulevaisuus 2030. Tulevaisuuden tutkimuskeskus. Turun yliopisto. TUTU-julkaisuja 1/2011.

⁵ Opetus- ja kulttuuriministeriö (2010). Perusopetus 2020 – yleiset valtakunnalliset tavoitteet ja tuntijako. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:1.

⁶ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden muutokset ja täydennykset 2010. Määräykset ja ohjeet 2011:20. Opetushallitus.

Kompetenssien vaikutus opetussuunnitelmaan

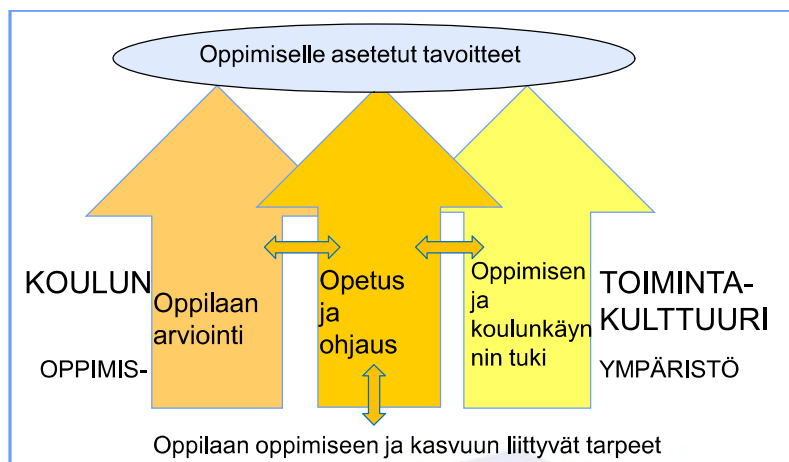
Opetussuunnitelman tehtävänä on luoda silta koulutyön kahden lähtökohdan, oppilaiden tarpeiden ja koulutukselle asetettujen tavoitteiden, välille. Opetussuunnitelma tarjoaa välineistön, joka auttaa ottamaan huomioon oppilaiden yksilölliset tarpeet ja rakentaa oppimisen polun kohti yhteiskunnan kannalta tärkeitä tavoitteita. Keskeisiä opetussuunnitelmallisia välineitä ovat

- oppilaiden opettaminen ja ohjaaminen
- oppilaiden tukeminen oppimisessa ja koulunkäynnissä sekä
- arviointi ja palautteen antaminen oppilaille.

Myös koulussa vallitseva toimintakulttuuri ja oppilaille tarjotun oppimisympäristön laatu ovat myös tärkeitä tavoitteiden saavuttamiseen vaikuttavia tekijöitä. Tulevaisuuden sivistystä voidaan parhaiten rakentaa koulussa, jossa kohtaamisen, kuuntelemisen ja kohentelemisen tavat ovat jokaisen yhteisön jäsenen eheyttä ja omanarvontuntoa rakentavia. Tällaisessa yhteisössä vuorovaikutus ja palaute auttavat löytämään omia vahvuuksia ja innostavat oppimaan lisää.

Opetussuunnitelmalliset työkalut oppimisen edistämiseksi

Koulutukselle asetetut tavoitteet



Opetussuunnitelmassa määritellään tavoitteita sekä oppilaiden oppimiselle että kaikille edellä mainituille oppimiseen vaikuttaville tekijöille. Tavoitteiden tarkoitus on saada kaikki koulutyön elementit toimimaan samansuuntaisesti ja tukemaan oppilaita oppimisen tavoitteiden saavuttamisessa.

Kun oppimista koskevat tavoitteet määritellään kompetensseina, joudutaan koulutyön eri elementtejäkin pohtimaan uudella tavalla. Opetusta ja koulun muuta toimintaa

suunniteltaessa on välttämätöntä kysyä, miten kaikissa tilanteissa edistetään kompetenssien eri ulottuvuuksia – tietoja, taitoja, arvoja, asenteita ja toimintakykyä, toimintakykyyn vaikuttavaa motivaatiota ja pystyvyyden tunnetta sekä oppilaiden kykyä reflektoida omaa toimintaansa.

Mitä johdonmukaisempi ja sisäisesti ehyempi opetussuunnitelma on, sitä paremmin sen voi arvella tukevan niin opetusta kuin oppimistakin. Kompetenssijattelu voi parhaimmillaan auttaa yhdistämään koulutuksen yhteiskunnalliset tavoitteet, oppimiselle asetettavat yleiset tavoitteet ja oppimisen eri osa-alueiden ja eri oppiaineiden sekä kunkin vuosiluokan tavoitteet toisiinsa, yhtenäiseksi kokonaisuudeksi.

Jos jatkamme esimerkkinä käyttämämme hyvän vuorovaikutuksen kompetenssin jalostamista tavoitelauseeksi, voisi lause kuulua vaikkapa seuraavasti: ”Oppilas osaa käyttää puhuttua ja kirjoitettua kieltä, tieto- ja viestintätekniikkaa sekä muita viestinnän välineitä tarkoituksenmukaisesti, kuunnella ja ilmaista ajatuksensa selkeästi ja kiinnostavasti, rakentaa dialogia sekä toimia toisia arvostavassa vuorovaikutuksessa ja yhteistyössä kulloisenkin tilanteen edellyttämällä tavalla.”

Haasteena on tavoitteen kuvaaminen kompetenssina siten, että kuvaus on riittävän laaja-alainen, mutta ei kuitenkaan jää niin yleiseksi, että sen hahmottaminen olisi opettajille, oppilaille ja huoltajille vaikeata. Tavoitemäärittelyn tulee olla riittävän konkreettinen ja kattaa jollakin tavalla kaikki kompetenssiin sisältyvät ulottuvuudet.

Opetussuunnitelmassa tulee osoittaa kompetensseina kuvattujen tavoitteiden yhteys oppiainekohtaisiin ja vuosiluokkakohtaisiin tavoitteisiin. Pohdittavaa riittää siinä, miten saada kirjoitetussa opetussuunnitelmassa näkyviin kompetenssien vähittäinen rakentuminen läpi vuosiluokkien ja eri oppiaineissa.

Jokainen oppiaine antaa oman panoksensa tavoitteeksi asetettujen kompetenssien kehittymiseen. Oppiaineen luonteesta riippuen yhteys kuhunkin kompetenssiin on hieman erilainen – esimerkiksi kuvataiteella tai musiikilla on todennäköisesti erilainen vaikutus ilmaisuun liittyvän kompetenssialueen kehittymiseen kuin matematiikalla. Matematiikka puolestaan voi vaikuttaa ajattelun taitojen eri osa-alueisiin kuin kuvataide tai musiikki.

Kompetenssit haasteena opettajille

Kompetenssijattelu vaikuttaa väistämättä myös opettajan työhön. Kun tavoitteet on määritelty kompetensseina, opettajan on tarpeen pohtia, mitkä tiedot ovat olennaisia tavoitteen saavuttamisessa, millaisia taitoja tarvitaan ja miten niitä koulutyön eri tilanteissa ja opiskelussa harjoitellaan. Yhtä tarpeen on, että opettaja selkeyttää itselleen, miten vahvistaa oppilaiden motivaatiota ja eettistä orientaatiota ja miten asiaan liittyviä asenteita ja arvoja voidaan tarkastella ja harjoittaa käytännössä.

Erityisen tärkeätä on, että koulutyö tarjoaa oppilaille mahdollisuuksia harjoitella oman toimintansa reflektointia. Näin opettaja voi tukea oppilaiden minuuden ja pystyvyyden tunteen kehittymistä.

Onnistuminen vaatii opettajien yhteistyötä ja koulun opetussuunnitelmaan liittyvää pohdintaa. Yhdessä on välttämätöntä miettiä, millainen on oppilaiden kehityksen kaari kouluaikana - miten jatkumo eli vertikaalinen koherenssi vuosiluokalta toiselle rakentuu ja miten syntyy horisontaalista koherenssia, kun eri oppiaineiden aineksia integroidaan ja yhdistetään todellisen elämän ilmiöiden tarkasteluun.

Kompetenssijattelu ei välttämättä tarjoa opettajille helppoja ratkaisuja. Kompetensseihin perustuvan opetuksen suunnittelu ja toteuttaminen on älyllisesti haastavaa ja edellyttää opettajien hyvää ammatillista yhteistyötä ja keskinäistä tukea. Parhaimmillaan se on kuitenkin innostavaa ja oman työn yhteiskunnallista merkitystä avaavaa. Suunnitellessaan opetusta ja reflektoidessaan omaa toimintaansa opettajat kehittävät omaa osaamistaan – esimerkiksi ajattelun, arvioinnin, analysoinnin, soveltamisen, näkemystensä ilmaisemisen, neuvottelemisen, yhdessä työskentelyn, erilaisuuden hyväksymisen, epävarmuuden sietämisen, ymmärtämisen ja uuden luomisen taitoja. Näin tehdessään he parantavat koko ajan edellytyksiään tukea vastaavien kompetenssialueiden kehittymistä oppilaissaan.

Lopuksi

Jos haluamme, että koulu on oppilaille älyllisesti haastava ja yhteisöllisyyttä rakentava, tulee sen olla sitä myös opettajille. Opetussuunnitelmatyö ja sen yhteydessä tapahtuva kompetenssien pohdinta antaa tähän erinomaisen mahdollisuuden.